

УДК 305:140.8(477)

Ю. Стребова, канд. філос. наук, доц.
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут" (Київ, Україна)

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ МІФОЛОГІЗАЦІЇ СВІТОГЛЯДУ МЕШКАНЦІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Розглянуто міфологізацію світогляду населення сучасної України. У якості матеріалу для аналізу були використані київські міські газети безкоштовних оголошень, що містили сформовані з рекламною метою, короткі життєві історії-подяки за "послуги" знахарок або ворожок. Продемонстровано, що у сучасному українському суспільстві накопичився ряд невирішених проблем у соціально-гуманітарній сфері, що відбувається на тлі розвалу науки, клерикалізації освіти та зниження інтелектуального рівня реципієнтів інформації. Доведено, що без розвитку гендерних досліджень створюються погані умови для вирішення науково-практичних завдань у соціальній сфері.

Ключові слова: гендерні дослідження, ідеологія, масова свідомість, міфологізація, суспільні деформації, гендерні аспекти соціальної стабільності.

Зв'язок сутнісного, наявного, бажаного, уявного та належного є важливою складовою життєвого шляху людини та відображається у її світогляді. Життєві історії стають предметом досліджень у різних соціально-гуманітарних науках, проте з'ясування причинно-наслідкових зв'язків потребує філософської рефлексії.

Життєві сценарії, здебільшого у рамках соціальної психології та соціології, досліджувались у роботах А. Адлера, С. Вуллемса, Т. Кейлера, Й. Стюарта, К. Штайнера, Ф. Ернста, А. Шутценбергер, А. Маслоу, Е. Фромма, К. Хорні, Р. Райана, Р. Пехунена, С. Мадді, Г. Олпорта, О. Бріма та ін. У роботах С. Рубінштейна, Л. Когана, К. Роджерса та В. Франкла – дослідження світогляду та сенсу у життєвих сценаріях. Різні аспекти міфологізації масової свідомості представлені у роботах Г. Тарда, Г. Лебона, Г. Маркузе, Ш. Берна, Е. Канетті, Б. Данема, В. Райха, Л. Вольмана, П. Струве, І. Кона, Н. Назарової, М. Хубутії, І. Філіппової та ін. Гендерні дослідження життєвих сценаріїв українок у контексті жіночої історії та етнографії представлені роботами О. Кісь, І. Ігнатенко, К. Дисі, М. Маєрчик, А. Тьомкіної.

Ознайомившись із роботами вищезазначених авторів можна стверджувати, що міфологізація світогляду відображається у життєвих сценаріях, а недостатньо розробленими є саме гендерні аспекти міфологізації світогляду. Тож розглянемо гендерні аспекти міфологізації світогляду у контексті соціально-філософського дослідження.

Теоретичну вагу світоглядних проблем можна визначити за її зв'язком із соціальною практикою. Світоглядні трансформації, як і життєві історії, відтворюються не лише у міфології, казках, давніх віруваннях та релігійних системах. Сучасний світ обумовлений масовим виробництвом та споживанням матеріальних цінностей та ідей (Ж. Бодріяр, Т. Кассер, К. Сьюелл та ін.). На думку маркетингологів (П. Браун, А. Левітас, К. Бакшт, Б. Файфер), ефективність реклами та принадування клієнтів через друковані ЗМІ напряму залежить від цінностей та змін у світогляді споживачів інформації. За М. Маклюеном, реклама є спресованим образом сучасності, що акумулює досвід суспільства в цілому. Доведений на практиці зв'язок свідчить, що спеціально сформовані з рекламною метою життєві історії будуть релевантним об'єктом для дослідження світогляду.

Матеріалом для аналізу були київські міські газети оголошень, що містили рекламу у вигляді життєвих історій та подяки за послуги знахарок або ворожок. Основну склали безкоштовні видання з найбільшим накладом у місті – "Київ на долонях" та "Ріа" періоду 2012–2014 рр. Всього проаналізовано 200 випусків, наклад одного випуску складав понад 600 тисяч примірників, які безкоштовно поширювались у поштові скриньки киянок та киян. Як правило, примірник мав декілька рекламних оголошень від знахарок, ясновидець, провидець, цілительок, служительок Богу, спасительок та рятівниць душ (за самоназвами у текстах). Переважна більшість оголошень

містила перелік послуг, назви обрядів, ритуалів та ілюструвалась життєвими історіями.

Поза межами дослідження залишилися авторство, достовірність та можливе імітування історій, а також життєві історії з реклами товарів для здоров'я, що розміщувались у цьому ж блоці оголошень.

Переважає більшість життєвих історій з описами стосунків між людьми та проблем містять гендерну складову. Майже всі цілительки, ясновидиці та знахарки у досліджуваних оголошеннях – жінки. Більшість оголошень містили жіночі фото самих спасительок (87%), частина з них зображувались із чоловікам вдягненими за православним каноном служителів або жінками у монашому вбранні. Подальшого дослідження вимагає з'ясування ставлення, відносини та взаємодії представників офіційних релігій та продавчинь і маркетингологів комерційних послуг у духовній сфері.

Як слідує із реклами – більшість звернень до рятівниць (73%) надходить від жінок. Порівнюючи статевий склад осіб, що звертались за вирішенням проблем до державних та комерційних інституцій та традиційних релігійних закладів можна стверджувати, що переважна більшість серед людей, які мають міфологізований та релігійний світогляд – жінки. Хоча слід зазначити, що для забезпечення патріархального устрою та маніпулювання масовою свідомістю інтелектуальна неповнолітність має поширюватись на всі статеві-вікові групи населення. Чоловікам цілительки здебільшого пропонують *"повернення чоловічої сили та відновлення необмеженого користування нею"*.

Удача в торгівлі становить близько третини звернень. Проте провідним сюжетом майже всіх знахарок є *"обряд любовної магії"*. До арсеналу якої, як правило одночасно, входять *"сексуальна прив'язка"*, *"усунення коханок чоловіка і позбавлення залежності від них"*, а також *"швидку допомогу в період кризи віку (чоловікам від 30 до 45 років)"* та *"збільшення чоловічої сили"*.

У результаті якісного аналізу можна виділити ряд механізмів деформації світогляду, що мають гендерну складову. Більшість з цих деформацій виділено у гендерній психології [1, с. 203–219], проте у масовій свідомості можна виділити найбільш виражені деформації за рівнями світогляду.

На рівні світовідчуття у пересічного загалу формується позитивне емоційне підкріплення або байдужість до певних аспектів суспільної реальності.

На рівні світосприйняття формується опозиційність: жіноче та чоловіче сприймаються як два різних світи. Мають місце такі механізми деформації суспільної свідомості: парадокс соціальної ідентичності, що являє собою міцну ідентифікацію з певною гендерною групою і дає можливість вчиняти з представниками іншої групи як із чужими; первинна похибка атрибуції, полягає у тому, що представники однієї гендерної групи, пояснюючи вчинки іншої, надають надзвичайного зна-

чення диспозиційним причинам, інтерпретують ситуацію на свою користь; взаємно негативні афекти перебільшення сприйняття ґендерних розбіжностей аж до повного протиставлення людському і сприйняття чужої групи як ворога, що призводить до відкритих міжґендерних конфліктів та ґендерного насилля.

На рівні світобачення деформація суспільної свідомості закріплюється. Ш. Берн досліджуючи, яким чином ґендерні схеми зберігають свій вплив та здатність протистояти змінам, вирізняє "три джерела, з яких вони черпають сили" [1, с. 235]. На нашу думку, основними механізмами деформації виступають: стереотипізація, ілюзорна та хибна кореляції, похибки критеріїв оцінювання та самореалізовані пророцтва. Ілюзорна та хибна кореляції є механізмами, що не лише встановлюють залежність між статтю та життям людини, а й виступають умовою міфологізації світогляду загалом. Без ілюзорної та хибної кореляцій неможлива стереотипізація. Задля створення ґендерних розбіжностей спочатку встановлюється зв'язок між характеристикою певних жінок або чоловіків, а потім ця характеристика поширюється на всіх жінок або чоловіків. Стереотипи є визначальними для міфологізації масової свідомості [6, с. 69]. У досліджуваних матеріалах життєві історії пересичені різного роду підсиленнями, акцентуаціями, ґендерними стереотипами та ілюзорною кореляцією. Закономірно, що оголошення та історії базуються на самореалізованих пророцтвах.

Найбільш популярним сюжетом у жінок є конкуренція за чоловіка і безшлюбність та бездітність з *"причин прокляття"*, у чоловіків – пияцтво: *"У мене дуже запив чоловік, хоча до весілля з ним такого не помічала. Оксана Семенівна розповіла, що моя двоюрідна сестра закохалася в нього і після весілля стала робити нам порчу. "У тебе й дітей не може бути, поки порчу цю не знімеш", – сказала мені Оксана Семенівна. Я дійсно не могла завагітніти, хоча не знала чому. Знахарка звільнила нас від порчі, пияцтва і бездітності. У грудні я народила чудового малюка!"*

Безумовно цікавим є протилежне, з огляду на статтю клієнта(ки), ставлення до подружньої зради: якщо це жінка – абсолютна більшість знахарок пропонують повернути партнера; якщо ж це чоловік – допомогти знайти нову пару. *"Після шести років спільного життя чоловік знайшов собі молоду коханку, погрожував піти з сім'ї. А мені лікарі поставили страшний діагноз: безпліддя. У розпачі я поїхала за допомогою до Тетяни... Зараз уже весь кошмар позаду. Чоловік повернувся в сім'ю, порвавши з відьмою. Я вагітна, чоловік здуває з мене порошинки і не зводить очей"*.

Цікавим є подання ідеальної сім'ї: *"Чотири місяці тому чоловік забрав мене і нашу новонароджену дочку з пологового будинку. А через тиждень, чоловік зібрав речі і пішов. Пояснивши, мовляв ми більше не вписуємося в його життєві плани, заважаємо розвиватися. Я не вірю в те, що він по своїй волі це зробив. Моєю останньою надією була Елеонора! Через два тижні роботи з нею несподівано пролунав дзвінок у двері. Там був чоловік весь у сльозах просив мене, щоб я його побачила і ми почали все спочатку!". Тепер я найщасливіша жінка у світі! Я дякую Богові і Елеонорі, що ми тепер повноцінна сім'я"*.

Особливої уваги заслуговує тема домашнього насильства, яке відбувається на фоні пияцтва та є певним етапом становлення так званої повноцінної сім'ї: *"Два рази кодувався, але зривався. Втрачав вже людський вигляд. Ірина повернула мене в сім'ю"; "Мій чоловік почав пити, став агресивним, погрожував. Русалина допомогла у моїй проблемі. Також вона порадила, робити все так, щоб чоловік не знав про лікування"*.

Не зважаючи на те, що жінки у більшості випадків є ініціаторками розлучень, згідно з рекламними історіями, останнє подається як дуже поширений привід звернення з метою повернути *"гарного"* чоловіка. *Ми з чоловіком не розлучилися лише завдяки Колсані Далма. Виконавши обряд, вона побачила, що чоловікові зробили жіночий приворот на червоному вині. Через це у нас були часті скандали, ми розлучилися розуміти і прощати один одного. Колсана Далма навчила мене, що зробити вдома, умовила не розлучатися. Придбавши у знахарки все необхідне для проведення обряду, я ретельно все виконала, і дійсно, все нормалізувалося. Похотлива кішка, що пробігла між нами, зникла безслідно. Ніколи ми так добре не жили, як зараз"*.

Авторитетність та "сила" знахарок демонструється шляхом вирішення складних проблем, складність яких зазвичай полягає у силі невідомого магічного опонента або виявляється у задавленості конфлікту. Цікаво, що у рекламному інтерв'ю для підсилення професіоналізму цілительки до неї звертались по батькові (2012 р.) Історії та текст часто повторюються у різних знахарок: *"Магією я не займаюсь, ні чорною, ні білою. Злих справ не виконую. Молитви допомагають мені виправити долю людини. З Божою допомогою Васіліса"* (2012 р.); *"Магією я не займаюсь, ні чорною, ні білою. Злих справ не виконую. Молитви допомагають мені виправити долю людини. Пророкую долю за допомогою старовинних карт Таро. З божою допомогою Елеонора"* (2014 р.).

ґендерний аспект самореалізованих пророцтв полягає у тому, що загальноприйнятість та нормативність певного стану речей детермінує поведінку, яка спричиняє та обумовлює зазначений стан. Поширена думка про жіночу інтелектуальну неповноцінність призводить до того, що у дівчаток не розвивають здатність логічно мислити, що, врешті-решт, і формує зазначену інтелектуальну неповноцінність і міфологізацію світогляду. Порушення логіки є характерною ознакою як самих життєвих історій, так і вчинків людей. Наприклад, жінки найчастіше просять повернути гулящого непутьового чоловіка-пияка, якому *"було пороблено прямо на весіллі"*. Фактично відсутні уявлення про закономірність та випадковість і причинно-наслідкові зв'язки.

К. Гірц (Geertz C.) у 1973 р. зазначав, що намітилась тенденція підкреслювати позитивні аспекти релігійних систем, ігноруючи руйнівні дезінтегруючі впливи [5, с. 143]. За класифікаторами видів економічної діяльності в сучасній Україні офіційно, як суб'єкти надання послуг існують: астрологи, спіритисти, екстрасенси, поширений ескорт-сервіс, але й досі не легалізовані фахівці та консультанти-ґендерологи. Вища атестаційна комісія у 2010 р. включила теологію у перелік дисциплін, з яких можна захищати кандидатські й докторські дисертації, а у 2011 р. було затверджено освітньо-кваліфікаційний стандарт "теологія", проте ґендерні дослідження досі є не інституціалізованими в Україні. Така ситуація значно ускладнює розробку ефективної ґендерної політики, що в наслідку призведе до загострення соціальних проблем більшої частини населення.

Погоджуючись із думкою А. Косова, що соціальні міфи – це особлива реальність, яка найяскравіше проявляється коли у суспільстві є ознаки розпаду, зростає відчуження та перестають діяти встановлені закони [4, с. 38], зазначимо, що у 2012–2013 рр. в українському суспільстві був надзвичайно високий рівень ґендерних маркерів соціальної нестабільності. Оголошення цього періоду містять багато прикладів безнадії та зневіри у вирішенні проблем ґендерного насильства в сім'ї: *"Я алкоголік. Сильно пив, бив дружину, ображав дітей"; "З доброго і люблячого чоловіка він на очах*

перетворився в чудовисько, яке кричало на мене й ображало останніми словами" (2013 р.).

Для посилення авторитету цілительок та провидець до оголошень додаються фото і "цитати" астролога Павла Глоби та церковна атрибутика. Переважна більшість жінок на фото з покритою головою. У історіях зустрічається поєднання християнства, астрономії та інших вірувань, які можуть "подолати" не лише соціальні проблеми, а й медичні, але не можуть позбавити від наслідків магії: *"Випадок з любовним трикутником, коли всі три людини одночасно захворіли на одну й ту саму хворобу. Почалося з того, що одна дівчина вирішила приворожити собі відразу двох чоловіків, обидва сімейні... Особливо нерозумно з її боку було те, що вона затіяла приворот одночасно на двох чоловіків. Та ще й у такий спосіб – через кладовище! Дві душі продати дияволу – і в результаті всі троє захворіли на рак! Слава Богу, я цю хворобу усунула всім трьом. Звернулася до мене сама дівчина. Вона з часом розкалася і зрозуміла, наскільки страшну річ зробила. Після лікування вона навіть їздила в Святогорський монастир очищення, давала клітви на святих книгах. Але без наслідків це все не минуло. Чоловіків я повністю позбавила від негативу, а от її вдалося врятувати лише від хвороби. Близько двох місяців довелося трудитися над дівчиною. Проте у неї повністю зникла планета взаєморозуміння з протилежною статтю. Тепер вона ніколи більше не зможе мати чоловіка і родину" (Виділено мною).*

Варто погодитись з думкою, що міф є важливим засобом конструювання та легітимації соціального устрою та сприяє відтворенню опозиції суб'єкта та об'єкта [3, с. 7]. Міфологізація свідомості є неодмінною рисою патріархату. Задля закріплення ґендерних деформацій у масовій свідомості на рівні світогляду найчастіше застосовуються ефект стійкості, що полягає у ригідності системи щодо закріплення інформації, яка не підкріплює стереотипи, та резистентності при стиканні з доказами, що їх спростовують. На нашу думку, ефект стійкості дозволяє на рівні світогляду, на основі ілюзорної та хибної кореляції, створювати перетворені форми у суспільній свідомості, що безумовно, потребує подальшого дослідження.

Проблеми зі здоров'ям становлять понад половину звернень у всіх оголошеннях. Можливості медицини згідно з оголошеннями значно поступаються у ефективності цілительству: *"Колись вона врятувала від важкої недуги мою подругу, а від неї вже відмовлялись лікарі". "Моя дочка ніяк не могла завагітніти. Після обряду, який здійснила Ірина, вона схудла на 13 кг, перестала хворіти, ... Тепер вона завагітніла".*

Комерційне приниження науки Бернал Дж. [2, с. 546–548] визнавав збоченням і руйнуванням суспільства. В наслідок так званої реформи, в Україні медицина із системи охорони здоров'я перетворилась на недоступний для більшості бізнес із надання фармацевтичних послуг. Населення поступово втрачає довіру до науки та освіти. Серед клієнтів цілительок є медики: *"Я – гінеколог. Після клієнтки, якій не відповів взаємністю*

я став пили. З'ясувалося, що на мене наклали порчу. Ірина здійснила наді мною обряд і навчила користуватися талісманом, який вона заговорила на успіх у справах і захист від порчі. Пили кинув, робота приносить радість і гроші, клієнтки задоволені".

У результаті якісного аналізу можна стверджувати, що міжґендерна взаємодія у масовій свідомості набуває характеристик інфернального, агресивного і некеріваного. На фоні ідеологічних проєктів анти-ґендера, боротьби з ювенальною юстицією та профілактичними щепленнями відбувається значне скорочення соціальних служб та послуг. У результаті збільшується кількість сімей, що опинилися у складних життєвих ситуаціях, а невирішені конфлікти можуть спричинити поширення насильства. Корупція у медицині та правоохоронних органах також штовхають людей до торгівців надією і пошуку справедливості за допомогою потойбічних сил. Ці процеси відбуваються на тлі зниження інтелектуального рівня населення. Клерикалізація всіх рівнів освіти погіршує стан професійної підготовки фахівців та гальмує розвиток науки, зокрема, перспективних галузей соціально-гуманітарної сфери. Оскільки без ґендерного аналізу у рамках наукового підходу завдання соціально-гуманітарної сфери стають невирішуваними в принципі, можна прогнозувати подальше погіршення ситуації, втрати людського потенціалу та порушення соціальної стабільності.

Зміст життєвих історій, що рекламувався як причина звернення та успішне вирішення спасительками проблем клієнток(ів) є прикладом традиції та інновацій у сфері ґендерної ідеології. За досліджуваний період в українському суспільстві накопичився ряд невирішених проблем у соціально-гуманітарній сфері, що відбувся на тлі розвалу науки та клерикалізації освіти. Проведене дослідження ґендерного зрізу умов, методів і загальних принципів відображення світогляду у життєвих історіях дає підстави говорити про погані умови для вирішення науково-практичних завдань у соціальній сфері. Протиріччя ґендерного змісту у масовій свідомості з практичної площини витісняються у сферу неконтрольованого та надприродного, що у свою чергу спричиняє соціальну напруженість і може викликати соціальні деформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берн Ш. Гендерная психология / Шон Берн-СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 318 с.
2. Bernal, J.D. Science in History: The Social Sciences. London: Watts, 1954. – 967 p.
3. Залунин В. Диалектика мифологизации и демифологизации социальной реальности в кризисном социуме // Вестник ЗабГУ, 2008. – № 3. – С. 5–12.
4. Косов А. В. Мифосознание: содержание и структура // Аналитика культурологии, 2007. – № 7. – С. 32–39.
5. Geertz C. The Interpretation of Cultures. Selected Essays by Clifford Geertz. New York: Basic Books, 1973. 470 p. https://monoskop.org/images/5/54/Geertz_Clifford_The_Interpretation_of_Cultures_Selected_Essays.pdf
6. Лымарь А. А. Миф и мифологизация: история и проблемы концептуализации // Вестник Тюменского государственного университета, 2014. – № 10. Философия. – 68–75.

Стаття надійшла до редколегії 20.08.16

Yu. Strebkova, PhD, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine
"Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine)

GENDER ASPECTS OF MYTHOLOGIZATION IN THE WORLD VIEW OF CITIZEN OF MODERN UKRAINE

The article examines the mythologization of world view of modern citizens of Ukraine. Kiev city newspapers containing free ads and advertisings as well as short-life stories of gratitude for the "services" of medicaster-sorcerer or fortunetellers and are the material for analysis. It is demonstrated that the modern Ukrainian society has accumulated a number of unsolved problems in its social and humanitarian sphere which exist on the background of the collapse of science, clericalization of education and reduction of intellectual level of information's recipients. It has been proved that without the development of gender studies poor conditions for solving scientific problems in the social sphere are created.

Key words: Gender Studies, Ideology, Mass Consciousness, Mythology, Social Deformation, Gender Markers of Social Instability.